

OFFICIAL PRESS RELEASE

14 Tisema 2021

Tu'utu'uni ki he Fokotu'utu'u Ngāue Fakapa'anga

Na'e tali 'e he Poate 'a e kau Talēkita 'o e Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga' i he 'enau fakataha' i he 'aho 30 'o Novema 2021, ke kei hoko atu pē 'a e ngaahi tu'utu'uni ngāue fakapa'anga lolotonga' 'a ia 'oku hā atu 'i lalo'. 'Oku fakataumu'a eni ke ngāue'aki 'a e hulu 'i he pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangikē', ke nō atu ki he ngaahi sekitoa fakatupu' pea mo tokoni'i e fakaakeake 'a e 'ekonōmika' 'a e fonua' mei he ngaahi uestia 'o e COVID-19.

- a. Ke hoko atu pē hono ta'etotongi 'a e tupu (interest) 'i he ngaahi 'akauni pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangikē' (Exchange Settlement Account) 'oku fakahū 'i he Pangikē Pule' (zero interest rate policy).
- e. Ke 'oua 'e toe ma'ulalo hifo 'i he peseti 'e 80 'a e lahi e ngaahi nō 'oku tuku atu 'e he ngaahi pangikē' 'o fakahoa ki he lahi 'o 'enau ngaahi fakahū pa'anga' (loans/deposit ratio).
- f. Ke tu'uma'u 'i he peseti 'e 10 'a e lahi 'o e pa'anga 'a e ngaahi pangikē fakakomēsiale', 'a ia 'oku tu'utu'uni fakalao ke tauhi 'i he Pangikē Pule' (Statutory Reserve Deposit).
- h. Ke tauhi pē 'a e tu'unga 'o e hikihiki 'i he totongi 'o e ngaahi koloa' (inflation reference rate) ke 'oua na'a laka hake i he peseti 'e 5.
- i. Muimui'i ofi 'a e lahi 'o e pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangikē', pea liliu e peseti 'oku tu'utu'uni fakalao ke tauhi 'i he Pangikē Pule' (SRD) 'oka fiema'u.
- k. Vakai'i 'a e tu'unga 'oku 'i ai 'a e pa'anga tefito 'a e ngaahi pangikē' ke fe'unga, pea liliu 'a e tu'utu'uni lolotonga' 'i ha taimi 'e fiema'u ai.
- l. Fakafaingofua'i 'a e ngaahi tu'utu'uni fekau'aki mo e fetongi pa'anga muli' 'i ha taimi 'e fiema'u ai.
- m. Hokohoko atu pē 'a e tokoni ki he Pule'anga' lolotonga 'a e taimi COVID-19 'aki 'a hono tuku atu 'a e ngaahi pōnite 'a e Pule'anga'.
- n. Tauhi 'a e fetu'utaki vāofi mo e ngaahi kautaha fakapa'anga' ke fakapapau'i 'oku nau 'i ha tu'unga mateuteu fe'unga.
- ng. Hoko atu pē hono faka'ata kitu'a 'a e ngaahi tu'utu'uni ngāue 'a e Pangikē Pule' 'aki hono fakahā atu 'i he ngaahi fanongonongo tuku atu ki he kakai 'o e fonua'.
- o. Muimui'i ofi 'a e ngaahi uestia 'o e mafola fakamāmani lahi 'a e COVID-19 'i he ngaahi ngāue fakapa'anga' telia ha ngaahi faka'ilonga 'o ha tu'ulaveangofua.
- p. Fakapapau'i 'oku hokohoko atu pē 'a e talangofua 'a e ngaahi pangikē' mo e ngaahi kautaha fakapa'anga 'oku 'ikai ko ha pangikē ki he ngaahi tu'utu'uni fakapule'anga fekau'aki mo e COVID-19, pea 'i he taimi tatau 'oku kei fakahoko pe 'a e ngaahi ngāue fakapa'anga' ki he kakai 'o e fonua'.

Na'e lipooti 'e he Kōvana 'o e Pangikē Pule', Sione Ngongo Kioa, na'e vaivai ange e ngaahi ngāue faka'ekonōmika fakalotofonua' 'i Sepitema 2021. 'I he vakai ki he sekitoa ngoue', vaotātaa' mo e toutai', na'e holo 'a e lahi e ngoue na'e uta ki tu'apule'anga' 'aki á e e toni é 240.7 (peseti 'e 32.0), makatu'unga 'i he si'isi'i ange 'a e meakai foha'. Na'e holo mo e pa'anga hū mai mei he ngoue na'e uta ki tu'apule'anga' 'aki 'e \$0.2 miliona (peseti 'e 19.9). Na'e fetō'aki á e ola e ngaahi ngāue 'i he tafa'aki 'o e fakatupu koloa' 'o hā mai 'i he holo á e ngaahi nō ne tuku atu ki he ngaahi sekitoa' takitaha, neongo na'e kei hokohoko atu pē 'a e ngaue ki he ngaahi polōseki 'a e Pule'anga' 'o kau ai e polōseki langa uafu 'a e ne fakahoko 'i he ngaahi 'otu motu iiki'. Na'e hōloa ai pē 'a e sekitoa ngāue', 'o hā mai 'i he holo lahi 'a e lēsisita 'o e ngaahi koniteina mei muli' 'aki 'a e koniteina é 635 (peseti 'e 68.4), makatu'unga mei he holo fakatouōsi á e ngaahi koniteina pisinisi' mo e taautaha'. 'Oku hā mahino mei heni 'a e ngaahi uestia tupu mei he lahi 'o e toloi 'a e fefolau'aki 'a e ngaahi vaka uta koloa' 'o ne uestia foki ai mo e fefakatau'aki'.

Na'e hiki e totongi koloa' 'i he māhina Sepitema 2021 'aki á e peseti é 0.1 'o makatu'unga mei he hiki á e totongi koloa hū mai mei muli' (peseti 'e 0.4). Na'e toe hiki pe 'i he ta'u' 'aki 'a e peseti 'e 6.5, 'o makatu'unga mei he hiki fakatou'osi 'a e totongi koloa hū mai mei muli' mo e fakalotofonua'. 'Oku kei ma'olunga pē 'a e hikihiki 'o e totongi koloa fakalūkufua' 'i he peseti 'e 5. Ko e hikihiki 'a e totongi koloa fakalotofonua' ne kau ki ai 'a e totongi ó e ngaahi koloa me'akai', mo e totongi 'uhila'. Ko e ma'olunga ange 'a e totongi koloa hū mai mei muli' ne fakatefito ia 'i he hiki hake 'a e totongi lolo', mo e totongi 'o e ngaahi koloa me'akai'.

Na'e hiki 'a e pa'anga talifaki 'i muli' (foreign reserves) 'i Sepitema 2021 'aki 'a e \$5.3 miliona (māhina) mo e \$180.5 miliona (ta'u). Na'e makatu'unga eni mei he hū mai 'a e ngaahi tokoni fakapa'anga ki he ngaahi polōseki 'a e Pule'anga', pea mo e ngaahi talafi pa'anga taautaha'. Ko e kake lahi 'i he ta'u' na'e makatu'unga ia mei he lahi ange 'a e hū mai e ngaahi tokoni fakapa'anga ki he patiseti mo e ngaahi polōseki 'a e Pule'anga', ngaahi pa'anga nō mei muli', pea mo e ngaahi talafi pa'anga taautaha mai mei hotau kainga 'i muli'.

‘Oku kei malu pē ‘a e fai fatongia ‘a e ngaahi pangikee’, ‘o pou pou ki ai ‘a e ‘i he tu’unga ma’olunga ‘a ‘enau pa’anga tefito’ (capital), pehē ki he hulu ‘enau pa’anga ngāue’ (liquidity). Na’e tupu ‘a e ngaahi fakahū pa’anga’ (saving and demand) ‘i he māhina’ ‘aki ‘a e \$6.3 miliona (peseti e 0.8). Neongo ia, na’e kei holo pē ‘a e ngaahi nō kuo tuku atu’ ‘aki ‘a e \$2.7 miliona (peseti ‘e 0.6), tupu mei he lahi ange ‘a e ngaahi totongi nō ‘a e ngaahi pisinisi’ tautefito ki he pisinisi á e Pule’anga’. Tupu mei he hiki ‘a e lahi ‘o e ngaahi fakahū pa’anga’ kae holo mo e ngaahi nō ne tuku atu’, na’e toe holo ai ‘a e peseti ‘o e ngaahi nō ‘i hono fakahoa ki he fakahū pa’anga’ (loans/deposit ratio) ki he peseti ‘e 58.2 í Sepitema 2021, mei he peseti ‘e 59.0 í he māhina kuo’osi’. ‘Oku kei ma’ulalo pē eni ‘i he tu’unga ma’ulalo taha ‘oku tu’utu’uni’i’ ‘a ia ko e peseti ‘e 80.

‘Oku fakafuofua ‘e he Pangikē Pule’ ‘e fakaakeake ‘a e ‘ekonōmika fakalotofonua’ ‘i he ta’u fakapa’anga 2021/22. Ka neongo ia, óku kei ta’epau pē ‘a e tu’unga ‘oku’i ai ‘a e mahaki COVID-19 ‘oku mafola fakamāmani lahi’ ‘a ia te ne malava uesia ‘a e fakafuofua ko eni’. Neongo ‘oku ‘amanaki ‘e kei hikihiki pē ‘a e totongi ‘o e ngaahi koloa’, kā ‘oku fakafuofua ‘e fakataimi pē ‘a ‘ene hiki’ pea holo leva ‘o ma’ulalo ‘i he peseti ‘e 5 ‘i he kuata ‘uluaki ‘o e ta’u 2022. Ko e tu’unga ‘o e pa’anga talifaki ‘i muli’ ‘oku ‘amanaki ‘e kei fakafiemālie pē ‘o lahi ange ‘i he māhina ‘e 3 ‘o e koloa mo e ngāue hū mai’. ‘Oku fakafuofua foki ‘e kei ‘i he tu’unga malu pē ‘a e sistemi fakapa’anga’ tupu mei he hulu ‘o ‘enau pa’anga ngāue’ mo ‘enau sino’i pa’anga tefito’, pehē ki he māmālie ‘a e tupu ‘o e ngaahi nō. ‘Oku mātu’aki tokanga ‘a e Pangikē Pule’ ki hono muimui’i ofi ‘a e ola ‘o e ngaahi ngāue faka’ekonōmika’ mo fakapa’anga’, pea mateuteu ke liliu ‘a e ngaahi fokotu’utu’u ngāue fakapa’anga lolotonga’ ‘o ka fiema’u ke pukepuke ‘aki ‘a e ma’uma’uluta fakalotofonua’ mo fakatu’apule’anga’, pea ke tokoni foki ki he tupu faka’ekonōmika fakalūkufua’.

Ki ha ngaahi fakamatala fakaikiiki kātaki ‘o fetu’utaki ki he:

Tafa’aki ‘Ekonōmika

Telefoni: (676) 24 057

Fax: (676) 24201

Email: nrbt@reservebank.to